

BALLA GERGELY¹**A századforduló vizuális oktatásának párhuzamai a korabeli művészeti tendenciákkal***(A klasszikus rajzoktatás és a romantikában gyökerező, szabadabb vizuális kifejezés dialektikája a századforduló vizuális nevelésében)*

A századfordulón² aktuális vizuális oktatással kapcsolatos szakmai kérdések, viták, gondolatok és a felsoroltak mentén megfogalmazott tantervek jellemezhetik legjobban a vizualitásról való (akár szakmai megalapozottságú), és ezáltal a polgárság szélesebb rétegét érintő, általánosan ható vizuális és művészeti közgondolkodást.

A századfordulón – szerencsénkre – szakmai kérdések mentén vita alakult ki a rajzoktatásról. A véleményben hozzávetőlegesen két pártra szakadt rajztanárok a Rajztanárok nagygyűlésén; az előadásban bemutatott és mellékelt vitatételek felsorolásában fogalmazták meg elképzeléseiket a rajzoktatásról, mely elképzelések rendre reflektálnak a korabeli vizualitás és művészet aktualitásaira.

1. A Magyar Paedagogia / Bevezetés

A Magyar Paedagogia periodika századfordulón kiadott köteteiben rátalálunk ezekre az értekezésekre és vitákra. Továbbá a folyóirat nyilván nemcsak vizuális témájú cikkei a magyar helyzet elemzése mellett más országok gyakorlatát a bemutatását és az oktatásüggyel foglalkozó szerzők módszertani írásait, gyakorlatban is definiált, szintetizált pedagógiai világnézetét is bemutatják. Találhatunk külföldi szaksajtóból átemelt, szakmai alapossággal lefordított cikkek mellett nyugati országok gyakorlatát leíró, olykor személyes hangvételű francia, porosz, angol tudósításokat is, melyek amellet az országok közötti, élő szakmai és személyes kapcsolatokról számolnak be. Ezt az élő, szakmai és személyes kapcsolatokat ápoló szemléletet *Az Amatőr*, *A Fény* és *A Művészet* is képviselte a fotográfia, a vizuális kultúra területén. A pedagógiai periodikában is találkozhatunk igen konzervatív, de romantikus lelkületű, így az újra nyitott, a művészeteket is számon tartó, befogadó szellemiséggel. Tehát a vizuális műveltségi kapcsolatrendszer összeköttetései, nemcsak a kontemporalitás evidenciájából automatikusak, hanem számottevő esetben tükrözik a helyzetről a kutatás során beigazolódott elképzeléseinket is.

¹ Tanársegéd, PPKE BTK VJTK; muvtori.ball@gmail.com

² A szövegben a *századforduló* szó a XIX. század és a XX. század fordulóját jelenti, mely meghatározást a XX. század írásaiiban megszoktuk, továbbá a XX. század és a XXI. század fordulóját ezredfordulónak nevezzük.

Egyrészt azért találjuk fontosnak a korabeli iskolai nevelésnek és a kapcsolatrendszerének kutatását, mert jellemzi a vizualitás társadalmi szerepét, jellegét, a kommunikációban való egyre hangsúlyosabb funkcióját. Emellett a polgárság felfogásának valósabb tükrö, elkülönítendő az általánosabb vizualitást a korabeli, izolált esztétikai diskurzustól és a progresszív tendenciákat hangsúlyosan kezelő, s így az aktuális korról torz általános képet mutató mai interpretációktól³.

Másodszor azt is le kell szögeznünk, hogy a korabeli gondolkodásban, és így a gyakorlatban a rajz és a művészeti, esztétikai nevelés nem egy konkrét vizuális tárgy köré csoportosult. A rajzoktatás korábban, a művészeti oktatás viszont a reformoknak – s véleményünk szerint a vizuális kommunikáció előretörésének is – köszönhetően később bekerült oly módon az oktatási programba, hogy nem kapott saját tantárgyat, hanem integrálták más, ma műveltségterületeknek nevezett oktatási területekbe. A periodikában többen is állást foglalnak a művészet tanrendbe illesztéséről (*a művészet a rajz, történelem, irodalom keretébe beillesztendő*), mivel véleményünk szerint is a művészet integráltan, tárgyakon keresztül érzelmileg és jellemileg neveli az ifjúságot.

1.1 A rajztanárok nagygyűlése

Több mint 110 (!) különböző szintű képzést képviselő rajztanár és „rendkívüli” tanító a lapban (Magyar Paedagogia) előre jegyzett részvételével tervezett nagygyűlés előkészítő bizottsága vitatételekkel olyan kérdéseket fogalmazott meg, amely kérdésekből többet tudhatunk meg a hazai rajztanítás helyzetéről és aktualitásairól, mint magukból a későbbi számban publikált konszenzusból, mivel az előző évek gyakorlatát és vélhetően a következő évtizedek korszerű tanmenetét is megfogalmazzák (Sz.S. 1905).

A közlemény írója szerint a rajztanárok hivatalos nagygyűlésén *csupa haladásra törekvőket* lát a rajztanárok között az elfogulatlan szemlélő annak ellenére, hogy a *fontolva haladók*, és az *újítók* egymást szélsőségesebb jelzővel illetik. Az utóbbiak a természetet követnék, az előbbieket a tanmenetükben megtartanák a módszeres lapos és plasztikus minták utáni rajzolást, természetesen – meggyőződésük szerint – a radikálisok hatására is mérsékelt mértékben. Érdekes, de nem meglepő, hogy az a két szemlélet tükröződik egymásnak feszülve a diskurzusból, amely

³ Ez alól természetesen kivételek a hiánypótló, korabeli vizuális kommunikációt feldolgozó könyvek; Révész Emese, Tomsics Emőke munkái.

a fotográfia megítélésében, művészetének érvényesülésében is a fő hangsúlyt kapja⁴: „*a radikálisok nevezik még a maguk módszerét szubjektív vagy festői ábrázolásnak is, a másik irány volna az objektív vagy értelmi rajzolás*” (Lásd melléklet: (Sz.S. 1905).

Két egymást kiegészítő szemlélet áll itt paralel, de konstruktív dialektikában úgy egymással szemben, ahogy azt a művészet története során megannyiszor megismerhettük. (A romantika és a klasszicizmus esetében e két, a pedagógiában is megfogalmazott hasonló szemlélet szinte egy időre esett).

A vizualitásról való gondolkodás – a tudósító szerint is kevés, de magas színvonalú, végeredményben – produktív vitát eredményezett. A részletesen, de tömören megfogalmazott szempontokból arra lehet következtetni, hogy a rajztanárok megkésve, de figyelemmel követték a modern tendenciákat, szellemiségükben aktuális érvényességet, hitelességet bátorítottak közvetíteni. Komolyságukat, szükségességüket a szabadabb szellemű újítások közéleti megítélésének kategorikus elutasításának a figyelme mellett megőrizni, de a modern kor vizualitásának, az aktualitásának a szakmai háttérű kontrolljával a haladó szellemiségű polgárság körében maradni⁵.

1.2 A vita utáni elfogadott határozatok

A kérdések, vitatételek már említett progresszivitása után az elfogadott határozatok nagyságrendben konvencionális természetűek. A haladók szellemiségét és javaslatait (tulajdonképpen a vitatételeket) jellemzi az innováció szándéka, a vizualitás és a korszellem aktualitásainak az alkalmazása, a kortárs művészeti tendenciákra való reflektálás, a szubjektivitás, az individuum fontosságának a hangsúlyozása. Az elfogadott határozatok ellenben csak töredékeiben utalnak a reformjavaslatokra. A válaszok tehát konzervatívak, a megelőző művészeti örökségre s inkább annak metódusára hivatkoznak, továbbá az arra építkező objektív (inkább kollektív konvencionális szemléletű) egzakt rajzot és rajztudást helyezik előtérbe. A természet utáni rajz, tulajdonképpen a két szemlélet szintézise, egy, a természet közvetlen megismerését is célzó, de akár egzaktabb megközelítést is jelenthet.

⁴ Miszerint a festői fotográfia (szubjektív kifejezés) és a tárgyias fotográfia (objektív megközelítés) között is feszült egy ideológiai vita a századelőn.

⁵ Az *Amatőr* és a *Vasárnapi Újság* reprodukcióinak képaláírásaiból és az olvasói levelekből, közleményekből fény derül arra is, hogy az illusztrációval és festészettel is foglalkozó rajztanárok akár fényképezéssel is foglalkoztak.

A határozatokból az mindenképpen leolvasható, hogy az általános vizuális műveltség, az oktatáson keresztül a térgeometria, a testek perspektivikus ábrázolásával, a téri klasszikus tagolásával, a megvilágítás modellező szerepével, tulajdonságaival tisztában volt. A „*távlati elváltozások*” és a „*világítási műveletek*” törvényszerűségeit is ismerniük kellett az iskolát végzett személyeknek. A diákok a klasszikus gipszminták és antik másolatok rajzolása által a klasszikus tematikai konvenciókra szintén kondicionáltak. A szabadkézi rajzban természeti tárgyak, állatok... etc. rajzolásában a közvetlen természet megfigyelése állt a vizuális gondolkodás fejlesztésének középpontjában.

A részletes határozatok elfogadása mellett a gyűlés témái számára is fontos momentumokkal gazdagította a rajztanítás körülményeit és feltételeit. Elfogadták, hogy fölmentést rajzból senki sem kaphat. Szabadkézi rajzot minden osztályban tanítsanak. A rajztanárokat kötelezték, hogy külön kiállítást szervezzenek.

A már említett két szemléletet szintén illusztrálja, hogy az objektív („*értelmi*”) ábrázolásra esik még a fő hangsúly, de a szubjektív („*festői*”) ábrázolással is megismerkedhettek a tanulók, viszont kritérium, hogy a „*készültség haladottabb fokán*” ismertessenek meg az utóbbival a diákok. De a tájképek, plasztikus tárgyak rajzainak másolását, az ornamentális stíltanulmányt és a lapminta-másolást általánosan elítélték (Sz.S. 1905).

Hollós Károly, Erzsébet iskolai tanár több kollégájával véleményezte a gyűléssel párhuzamos iskolai rajzokból megrendezett kiállítást. Az eredmény véleménye szerint az, hogy sok hazai rajztanár modern szemlélettel végzi a rajzoktatást, de a nyugati eszméknek hazai gyakorlatba való illesztése csak a kísérletezési stádiumban van. Sok rajzszorozat tanúskodik a tanárok buzgóságáról és diákjaik rátermettségeről, de tanmenetben, programszerűen még nem kristályosodott ki az újítók szubjektivitást is előtérbe helyező szemléletének vitathatatlan gyakorlata.

Az azonos havi *Az Amatőr* kiadványban is közzétették, hogy – valószínűleg a rajztanárok nagygyűlése által kialakított szemlélet és határozat hatására – Györgyi Kálmán országos rajz-tanfelügyelő kezdeményezésére a rajzoktatásban reformot vezettek be. Tehát a *természet utánzását* már hivatalosan is bevezették a tanrendbe, mivel az indoklásban az áll, hogy önálló művészi alkotásra buzdítja a tanulókat. Ennek kapcsán Kohlman Artúr⁶ is hirdeti a fényképezés oktatásának szükségességét, az esztétikai érzék fejlesztése, és az ezáltal „*látás*” fejlesztése érdekében (Kohlman 1905).

⁶ Kohlman Artúr ügyvéd, az *Az Amatőr* fotografiai lap főszerkesztője és szakírója, amatőr fotográfus a századelőn. A lelki kép realissal való összevetését és az aktív látás megtapasztalásának élményét a fényképezőgéppel lehet véleménye szerint leginkább megvalósítani. Két gimnáziumi fényképkiállítást nevez meg, ahol már a diákok készítették nagyjátékaikat. A Dési Gimnázium kiállításán például 150 kép és 20 nagyítás szerepelt.

2. Kortárs képkalkotói tendenciák és a vizuális gondolkodás

Érdekes módon a fotográfiában az objektivitás, a tárgyiaság, a rajzoktatásban a szubjektív festőiség tartandó progresszívnek, valamint kritikusai szerint a fotográfiában a festői megoldások, a rajzoktatásban az egzakt ábrázolás a retrográd szemléletű. Valószínűleg a médiumok keresik szerepüket, s ebben az útkeresésben találják meg saját új kommunikációs és szakmai identitásukat. De a két nézet kiváló képviselői egyértelműen nem sorolhatók be ezzel a logikával a *haladók* soraiba. S több művész, pl. Balogh Rudolf fotográfus vagy Szinyei Merse Pál a két irányvonal vagy megfogalmazásmód sajátos, de a kollektív látáskultúrát is figyelembe vevő szintézisét alkalmazza művészetében. S nem jelenti a két terület alkotói elkülönülését sem, hanem – ahogyan a nevezett művészek is fémjelzik – véleményünk szerint inkább az alkotói attitűd lehetőségei szélesedtek ki, annak ellenére, hogy a két végpont képviselői (és funkciói) is szép számmal képviseltették magukat a festészetben és a fotográfiában (lásd nagybányai művésztelep egyes festői és a tudósító fotográfia, pl. *Vasárnapi Újság*), továbbá a naturalista festők, illetve a festői fotográfia. A két lelkület már a XIX. században a klasszicizmus és a romantika dualizmusában megalapozta a kifejezés, a *költőiség* (elvágyódás az ismeretlenbe, középkor és kelet, ha akarjuk; szubjektív szemlélet) és az ábrázolás, szabály- és formakövetés (visszavágyódás az ismertbe, görög és római kultúra; ha akarjuk objektív szemlélet) termékeny dialektikáját. S e két szemlélet olykor egymás ellen feszül (inkább teoretikusai által), miközben önmaga identitásában is feltételezi a másikat.

Valószínűsíthetjük, hogy a polgárság által nagy tömegekben újra felfedezett fotográfia (amatőr fotográfia, mint a polgárság „*alkotó vizuális kultúrája*”) és a sajtó vizuális kommunikációja jelentős mértékben hozzájárult az objektív, *ábrázoló*, *tudósító* szemlélet és a *szubjektív kifejező* megfogalmazás dialektikus dualizmusában, e dualizmus karaktereinek az egyre markánsabb elkülönüléséhez és szembehelyezkedéséhez (1. ábra).

Fontolva haladók	Újítók
Objektív	szubjektív
Értelmi rajzolás	Festői megfogalmazás
Klasszicizmus	Romantika
Naturalizmus / realizmus	Impresszionizmus / plein air
Historizmus, akadémizmus, biedermeier(!)	Nagybányai iskola, szecesszió
Tárgyias fénykép	Festői fénykép
Sajtó/ képes újságok – vizuális kommunikáció, fotográfia	Sajtó/ képes újságok – vizuális kommunikáció, fotográfia

1. ábra. Címszavak alapfelosztása és párhuzamok (ajánlat)

A fotográfia – a demokratikus médium – a látás szemléletét is megváltoztathatta⁷. A fotográfia valóságra tekintése, dokumentatív objektivitása, az ismeretlen törvényszerűségek vizuális leképezése is hathatott arra, hogy az analizáló, világra nyitott szemlélet a rajzoktatást is elérje. Emellett a kortárs művészeti írások is pedzegetik már az új látásmód gondolkodásra való hatását.

A vizuális oktatásnak, a rajzoktatásnak a megreformálására tettek tehát kísérletet már minisztériumi szinten is a századfordulón. A látvány, a valóság közvetlen leképezése és értelmezése, a valóság analitikus megközelítése, ha nem is a felsőbb korosztály, de szellemiségében a következő generáció vizualitásában már jelentkezhetett.

3. A mai vizuális oktatás alapkérdései a századforduló rajzoktatásának kérdéseiben gyökereznek

A legutóbbi általános iskolai vizuális nevelés elméletei a felsőoktatásban, 70 és 100 évvel később is az objektivitás és a szubjektivitás dualizmusa mentén fogalmazza meg a gyermeki képalkotás és képi gondolkodás elméleti kérdéseit és gyakorlatát. A kortárs vizuális (média)kommunikáció ömlesztett tartalmának környezetében a vizuális nevelés e két „szemlélet”, vagy „vizuális funkció” köré épülve próbálja permanensen megtartani és/vagy újradefiniálni magát (Bálványos–Sánta 2003). A projekt jellegű csoportfoglalkozások a XX. századi művész-individuumot is fellazítják, további alternatívák a művészeti tevékenységek flow-jellegét hangoztatják, terápiás hatását hangsúlyozzák. Úgy tűnik, egy másik tengely pontjai; az individuum és a kollektív szemlélet is egyre nagyobb szerepet kap az újítók szándékai szerint a vizuális nevelés fejlődésében.

Azonban véleményünk szerint nemcsak követni kell a kortárs médiát és a vizuális művészeti irányzatokat, hanem érzékenyíteni a hallgatókat, tanulókat annak kritikájára is. Valamint a magyar vizuális oktatás meghatározó teoretikusának, Bálványos Hubának a halála után 7 évvel egy XXI. század eleji rajztanári nagygyűlés kérdése újra aktuálissá vált, mivel a most felnövő generációk a „szélesség lehetősége” által a hagyományos értelemben vett képek befogadásának, feldolgozásának elsajátítása helyett vizuális ingerek permanens „nassoló” fogyasztóivá válnak. S félő, hogy az ezredforduló vizuális forradalmának nemigen a különféle vizuális

⁷ A képzőművészet alakulásában persze több elfogadott tényezőt is megemlíthetünk, mint tudományos és pszichológiai innovációk, kulturális kitekintések más kontinensek művészetére stb.

tendenciákban, s annak megismerésében, hanem inkább e vizuális fogyasztás kérdésében van a legmarkánsabb problémája.

BIBLIOGRÁFIA

Bálványos, H. – Sánta, L. (2003). *Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció*. Budapest: Balassi.

Kohlman, A. (1905). Iskolai kiállítások *Az Amatőr*, 2. év. 19. sz. pp. 218.

Sz.S. (1905) (monogrammal jelölt ismeretlen szerző) A Magyar rajztanárok nagygyűlése, közlemény. *Magyar Paedagogia* (A Magyar Pedagógiai Társaság havi folyóirata) 14. évf. 6–7. sz. pp. 228–229.

GERGELY BALLA

CORRELATION BETWEEN EDUCATION OF VISUAL ARTS AND CONTEMPORARY ART MOVEMENTS IN THE EARLY 20TH CENTURY

Apart from exploring amateur photography of the early 20th century this current paper also studies contemporary visual communication and education of visual arts. It examines the articles of Magyar Pedagógia (Hungarian Pedagogy) professional journal from the perspective of contemporary art movements. Teachers of visual arts raised questions in the journal that were subsequently discussed at the national conference of visual art teachers, prompting sharp debates between supporters of progressive and traditional methodology. In 1904 the abovementioned journal published the disputes, thus we learned about the official standpoint and got a glimpse of more progressive tendencies as well.

MELLÉKLET

Rajztanárok nagygyűlésének vitatételei (Sz.S. 1905)

- 1) „A rajztanítás, mint az általános iskolák tantárgya, az általános műveltség kiegészítését, illetőleg az artistikai érzék kifejlesztését vegye-e célba? avagy behatároltabb körre szorítkozva, a szigorúbb értelemben vett rajzkészültség megadására törekedjék-e? A két célzat közül melyik vigye a vezérszerepet?
- 2) Az általános irányú rajztanítás felölelheti-e a rajzolás magasabb feladatait, pl. az élő és mozgó emberi és állati alakok rajzolását? vagy pedig a csendéletszerű motívumok rajzolását és festését, mint határkövetelményt fogadjuk-e el? Az általános irányú rajztanítás szempontjából szükséges-e bizonyos behatárolás?
- 3) A rajztanítás mindjárt annak legelső fokán szakszerű jelleget vegyen-e fel, vagy a szakszerű rajztanítást előzzék meg a gyermek játékszerű rajzkísérletei? önálló tantárgy legyen-e az elemi iskolákban a rajz, vagy az csupán mint a formázó és kézügyességet fejlesztő gyakorlatok egyik neme (szlőjd, mintázás) alkalmasszerűleg gyakoroltassék? A rajzolás játékszerű jellegét még a középfokú oktatás kezdetén is megtartsa-e?
- 4) Helyeselhető-e az emlékezet után való rajzgyakorlat? milyen terjedelemben? kezdődhetik-e a szakszerű rajztanítás emlékezet után való rajzolással?
- 5) Mellőzendők-e a rajztanításnál a saját értelmükben vett síkminták, vagy helyesebb-e azok helyett természetes leveleket, lapos használati tárgyakat rajzoltatni? A nem saját értelmükben vett síkminták (pl. tájképek, plasztikus tárgyak rajzai, nagymesterek képrajzai) ajánlhatók-e másolási gyakorlattal az általános irányú rajztanításban?
- 6) A rajzoktató táblán való előrajzolás szolgálhat-e a tanulóknak mintával a másolásra?
- 7) Mellőzendők-e a rajztanításban a geometriai testek, vagy helyesebb-e azok helyett használati tárgyakat rajzoltatni? Melyik előzze meg a másikat, ha mind a kettő szükséges?
- 8) A gipsz-reprodukciók rajzoltatása bír-e jelentőséggel? Elejtendők-e a gipszöntvények és más sokszorosítmányok? Az antik művészet remekei, s általában a klasszikus műkinccsek mellőzendők-e a rajztanításnál?
- 9) Értékesíthetők-e a magyar díszítő művészet motívumai a rajztanításban? melyik fokon? Az ornamentális stíltanulmány bír-e jelentőséggel az általános irányú rajztanításban?
- 10) Az általános irányú rajztanítás kapcsán kiterjeszkedjünk-e a tervezési gyakorlatokra is? Szükségszerű-e, hogy ezek a gyakorlatok iparművészeti jelleget vegyenek fel? Legyenek-e ezek kizárólag síkbeli gyakorlatok?

- 11) Valóságos használati tárgyaknak előnyt adjunk-e oly modellek fölött, melyek rajzoktatási célra készültek? Ne mellőzzük-e ezeket egyáltalában?
- 12) Szükséges-e, vagy mellőzhető-e a rajzgyakorlatok bizonyos sorrendjének és fokozatosságának megállapítása? Mik azok a tipikus és legfontosabb rajzgyakorlatok, melyek a rajztanításnál nem mellőzhetők? Milyen sorrendben kell ezeket elővenni és a reájuk fordított idők milyen arányban álljanak egymáshoz? A rajztanítás módszere milyen általános érvényű szemére alapítható?
- 13) Miként számoljanak be a tanulók a rajzolásban tett előhaladásukról? Kötelezni kell-e a rajzoktatót félévenként zárthelyi vizsgálati feladatok kitűzésére?

Ezeket a vitatételeket kívül értekezés tárgyául ajánlja az előkészítő bizottság a következőket:

- 1) Szükséges-e a rajztanítást az összes iskolanemekre és összes fokozataira kiterjeszteni? Nem volna-e helyesebb a rajzot inkább fakultatív tárggyá tenni? Hol kezdődjék és hol végződjék az általánosan kötelező rajztanítás?
- 2) Miként lehet a rajzot a többi tanulmányoknál értékesíteni? És miként lehet a rajzot életrevalóvá tenni?
- 3) Milyen módon lehet a tanuló önálló rajzi kifejezőképességének alapot adni?
- 4) Az individualizmus respektálása összeegyeztethető-e a kötelező iskolai tantervekhez kötött rajztanítással? Ha igen, úgy első sorban az oktató, vagy a tanítvány individualizmusának nyújtandó-e előny?
- 5) Milyen módon volna a hazai rajztanítás a jelenleginél jobban figyelemmel kísérhető és ellenőrizhető? Miként volnának egységes szempontok bevihetők rajzoktatásunkba?
- 6) Miként lehetne a rajztanárjelöltnek gyakorlati kiképzését megvalósítani?"

Elfogadott határozatok

- 1) „Az általános iskolák rajztanításában az objektív (értelmi) ábrázolásra esik a fősúly; a szubjektív (festői) ábrázolást általában a szemlélet útján ismertetjük meg a tanulókkal és csak a készség haladottabb fokán egyes tehetségesebb tanulókkal gyakoroltassuk azt.
- 2) A rajz, mint iskolai studium, a szigorúbban vett rajzkészség megadására törekedjék.
- 3) Tömegtanításnál az iskolai falitáblán való előrajzolás csak a kezdetleges fokon alkalmazható, mint segédeszköz, azért ez egyebütt is értékesíthető. Síkformákat ábrázoló lapminták nem mellőzhetők. A nagyméretű geometriai tárgyak rajzai másolásul el nem

fogadhatók. A nagyméretű geometriai testek a távlatban értelmes tanítása céljából a legkönnyebben használható taneszközök.

- 4) Az antik után való rajzolást a középiskola nyolcadik osztályában, de kivált a tanárképzésben föltétlenül meg kell tartani.
- 5) Az ornamentális stíltanulmány az általános irányú rajztanításban csak annyiban bír jelentőséggel, a mennyiben ez az oktatás keretébe ennek egyik fokozata gyanánt beleilleszhető. A magyar díszítőművészet motívumai ezen szempont figyelembevételével a középfokú tanítás alsó fokozatába síkformák rajzolása címen fölvehetők.
- 6) A tervező-gyakorlatoknak az oktatásban ott van helyük, ahol azokra a művészi és technikai előfeltételek megvannak.
- 7) Az általános irányú rajzoktatás kötelező studiuma olyan körre szorítkozzék, melyben a rajz magasabb föladatai, mint például az élő és mozgó emberi és állati alakok grafikai előadása nem foglal helyet.
- 8) A rendszeres rajztanítás csak a népiskola V-VI. vagy a középiskola osztályaiban kezdődik. Még pedig a rajzolás eme harmadik fokán a síkformák dominálnak. A tanítás IV. fokozatán a térformák dominálnak (a gömbből kiindulva a távlati elváltozások és a világitási tünetek behatóbb megfigyelésével. Egyszínű, nagyméretű modellek mellett kisméretű használati tárgyak is rajzolhatók. Az V. fokozatban a használati és díszítő-tárgyakat és ezeknek csoportozatait rajzoltatjuk. Itt föllép a színes ábrázolás, mely ecsettel való árnyékolással, vagy árnyékolt ceruzarajzok színezésével vezethető be. A VI. fokozatban szerepel a természeti tárgyak rajzbeli és színes ábrázolása (gyümölcsfélék, szárított és élőnövény, kagylók, csigák, kitömött állatok). Antik szobrok öntvényei is rajzolhatók.
- 9) A nagygyűlés a fölolvasások meghallgatása után *Schauschek Árpád* indítványára kimondotta, hogy az általános irányú iskolák minden osztályában tanítsák a szabadkézi rajzot olyan módon, a mint a nagygyűlés javasolja. Fölmentést a rajztanulás alól senki ne kapjon.” (Sz.S. 1905)